

Bouwhistorische verkenning

De Boeg
Middenweg 159
Den Helder

Dröge
Bureau voor Bouwhistorie

Bouwhistorische verkenning

Voormalig schoolgebouw

De Boeg

Middenweg 159

Den Helder

Leiden, september 2004

Dröge

Bureau voor Bouwhistorie

Opdrachtgever

Postbus 36
1780 AA DEN HELDER
T +31 (0)223 671 200

Uitvoering

Dröge

Bureau voor Bouwhistorie
Apothekersdijk 37
2312 DD LEIDEN
T +31 (0)71 566 33 10
F +31 (0)71 566 33 11

© Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en het uitvoerend bureau.

Voorwoord

De vernieuwing van het stadshart is een belangrijk strategisch project van de gemeente Den Helder. Het project Stadshart geeft invulling aan de strategie van de stad: streven naar het versterken van de identiteit en het imago, het scheppen van een herkenbare en betekenisvolle omgeving en het creëren van een kwalitatief hoogwaardige woon- en leefomgeving. In de planvoorbereiding voor het project heeft de gemeente gekozen voor een integrale en samenhangende aanpak.

In de voorstudie Stadshart (maart 2003) heeft een eerste stedenbouwkundige verkenning plaatsgevonden naar de koers en het ontwikkelingsperspectief van het Helderse Stadshart. Speerpunt daarin is het organiseren van een attractieve verbinding, zowel ruimtelijk, functioneel als architectonisch gezien tussen het Stadshart en Cape Holland en de (binnen)haven. Uitwerking en verdieping vinden momenteel plaats in het Structuurplan Stadshart, gevolgd door masterplannen per onderscheiden deelgebied.

Voor de planvoorbereiding is het gewenst om te komen tot een (her)waardering van een aantal gebouwen, die op grond van architectuurhistorische en cultuurhistorische kenmerken buitengewoon belangrijk kunnen zijn voor de identiteit en herkenbaarheid van het centrum van Den Helder.

De gemeente Den Helder heeft aan Dröge, Bureau voor Bouwhistorie te Leiden opdracht gegeven om ook voor het voormalige schoolgebouw De Boeg aan Middenweg 159 een bouwhistorische verkenning met monumentale waardestelling te verzorgen. (De gebouwen aan de achterzijde uit de jaren zeventig zijn hierbij niet inbegrepen.)

De resultaten zijn in deze rapportage vastgelegd door D. Geneste onder redactie van ondergetekende.

Onze erkentelijkheid gaat uit naar de medewerkers van de Afdeling Interne Zaken, de Afdeling Bouwen en Wonen en Bureau Stadshart van de gemeente Den Helder.

Tenzij anders vermeld zijn de foto's en tekeningen gemaakt door Dröge, Bureau voor Bouwhistorie.

Leiden, september 2004
Drs. J.F. Dröge

1

Bouwgeschiedenis

Het monumentale pand aan de Middenweg 159 dat bekend staat als 'De Vijfsprong' en 'De Boeg', werd omstreeks 1925 gebouwd als Vakschool voor Meisjes. Destijds was het gebouw een van de eerste uitbreidingen van nieuw Helder naar het oude en westelijke gelegen vissersdorp Oud Helder (afb. 1). Het schoolgebouw vormde als het ware de ingang tot de achtergelegen Indische buurt, die in de jaren twintig en dertig gebouwd werd en een van de meer welgestelde delen van Den Helder was.

De architect van de school is niet bekend, maar het is niet onaannemelijk dat het dezelfde ontwerper van Gemeentewerken betreft als van de (ook nog bestaande) Helderse Zeevaartschool aan het Ankerpark 27, gebouwd in 1929-1930. Voor de vormgeving is ook hier namelijk gekozen voor een verstrakte variant van de Amsterdamse School-stijl. Kenmerkend hiervoor zijn het ambachtelijke metselwerk, de overkragende kap met afhangende golfpannen, de samengestelde vensters en de expressief vormgegeven ornamentiek rond de hoofdentree.

De vleugel aan de Javastraat werd in 1953 op kleine schaal uitgebreid en verbouwd. Hierbij bleven de dimensies van de gevel aan de Javastraat gelijk, maar wijzigde men de vensters ingrijpend. Deze vensters zijn herkenbaar aan de afwijkende ruitverdeling en het rondomlopende rollaagje. Ook het trappenhuis rechts kreeg een nieuwe en hoogopgaande beglazing. Op het binnenterrein werd tegen het rechtsachter staande volume een eenlaags aanbouw gezet. (afb. 2 en 13).

Tot medio jaren negentig heeft het gebouw dienst gedaan als school voor middelbaar beroepsonderwijs, waarna er een tijd lang sprake was van afbraak die uiteindelijk niet is uitgevoerd. Huidige plannen behelzen een nieuwe bestemming van het schoolgebouw, het achtergelegen pand uit de jaren zeventig en het tussengelegen binnenplein. De werkzaamheden lagen tijdens de verkenning, voorjaar 2004, echter stil.

2

Bouwhistorische beschrijving

Inleiding

Bij de beschrijving van het object is gekozen voor de volgende plaatsaanduiding van de te behandelen terreindelen, gevels en wanden: In principe wordt niet gewerkt met windrichtingen. De hoofdonderdelen van het pand (gevelpartij, vertrek) worden aangeduid door de toevoeging 'voor', 'links', 'achter' en 'rechts', gerelateerd aan de oorspronkelijke voorgevel (zijde Middenweg). Kleinere onderdelen (gevels, of zo nodig bij de beschrijving van een wand in een vertrek) worden aangeduid van links naar rechts, gerekend vanuit de positie voor en kijkend naar de gevel of wand.

Context

Stedenbouwkundige situatie

Het vrijstaande pand Middenweg 159 is gesitueerd op een prominente locatie in het centrum van Den Helder (zie de kadastrale situatiekaart). De verkeersrotonde (vroeger een plein met park, afb. 1 en 2) aan de voorzijde van het pand is het knooppunt van drie drukke en lange verkeersassen, met monumentale panden aan de noordelijke en zuidelijk zijden van de rotonde en een oostelijke opening naar het stadscentrum en station. Het pand fungeerde oorspronkelijk, en doet dat tot op zekere hoogte nog steeds, als overloop van de binnenstad van Helder naar de nieuwere Indische buurt uit de jaren twintig en ligt tussen de Middenweg en de Javastraat in. Om het pand loopt een smalle strook groen, die aan de voorzijde is ingericht als tuin met sierplanten, met een vernieuwde, lage bakstenen ommuring. Aan de achterzijde ligt een open terrein, die door de toevoeging van nieuwbouw uit de jaren zeventig een binnenplaats is geworden. Het gebouw is zowel vanaf de Middenweg als vanaf de Javastraat toegankelijk (afb. 8 en 9).

Exterieur

Bouwmassa

Het vrijstaande gebouw heeft een regelmatige L-vormige plattegrond met een lange poot van ongeveer 40 meter, en een korte van ongeveer 20 meter. Het pand bestaat uit twee volwaardige bouwlagen en een derde laag die onder de mansardekap ligt. De hoogte van het gebouw is circa acht meter, terwijl de mansardekap zeven meter toevoegt. De asymmetrische voorgevel bevat rechts van het midden de hoofdentree (afb. 3 – 7).¹

¹ Het Gemeente-archief en het archief van de afdeling Bouwen & Wonen van de Gemeente Den Helder bevatten geen oorspronkelijke bouwtekeningen. De hier gebruikte wijzigingen naar de oorspronkelijke situatie, zijn gebaseerd op de verbouwings-tekeningen uit 1953.

Vorgevel

De opbouw van de verschillende gevels en vrijwel alle vensters is vergelijkbaar: de kozijnen zijn prominent geprofileerd en bevatten onder en boven twee maal twee openslaande drieruitsvensters met een middendorpel. Qua opzet lijken deze vensters nog het meest op houten kruisvensters (afb. 8 en 9). Afhankelijk van de breedte van de achterliggende ruimte worden er twee of drie kruisvensters gekoppeld waarbij een bredere stijl de afzonderlijke kruisvensters onderscheidt. De huidige vensteropzet lijkt de oorspronkelijke situatie vrij nauwkeurig weer te geven. Het is echter onwaarschijnlijk dat de huidige vensters nog authentiek zijn. Het is evenmin bekend wanneer ze vervangen zijn.

De vorgevel bestaat uit zes vensterassen, verdeeld over twee afzonderlijke gevelvelden waarvan die met de hoofdentree - inclusief de kap - licht risaleert. Dit linker en volledig symmetrische gevelveld bevat in het centrum de hoofdentree, bestaande uit een rechthoekige doorgang met verdiepte dubbele deur gevat in een witte post. De verticaal met glas opengewerkte en rode deurvleugels passen goed bij de algehele vormgeving. Boven de deur is een bovenlicht met houten tralie aangebracht, en aan de onderzijde bevinden zich neuten van kunststeen (afb. 10).

Het meest opvallend zijn echter de aan weerszijden van het portaal in het metselwerk aangebrachte verlichtingsculpturen (afb. 11). Deze zijn vervaardigd van bruine kunststeen en zijn langwerpig van vorm, met in het centrum geometrisch glas-in-lood. De fantasievolle en organische en hol- en bolvormige motieven zijn typerend voor de stijl van de Amsterdamse School. Helaas zijn de regenpijklampen die aan de basis van de sculpturen in het muurwerk uitlopen, ernstig beschadigd bij het verwijderen of vervangen van de pijpen. De kunststenen pijklamp rechts aan de voet van de rechtersculptuur is beschadigd door het verwijderen van de regenpijp. Ook de brievendoorlaat in de rechter dagkant van het portaal heeft een vergelijkbare vormgeving.

Boven de doorgang is een strek in het metselwerk aangebracht die tot aan het venster op de eerste verdieping loopt. Dit venster kraagt licht uit en bestaat uit twee kruisvensters die onder een hoek van ongeveer 150 graden (middendorpel) tegen elkaar zijn geplaatst. Ter weerszijde van de entreetravee zijn op de begane grond en de eerste verdieping identieke vensterpartijen aangebracht bestaande uit drie gekoppelde kruisvensters. Op de muurdam tussen de vensters van de begane grond en de eerste verdieping zijn onder ieder kruisvenster van het gebouw ventilatieschachtjes aangebracht in de vorm van alternerend drie staande bakstenen en vier doorbrekingen, gevat tussen twee licht overkragende en liggende bakstenen. De gevel wordt afgesloten door een sterk overkragende dakgoot en -lijst, die om het hele gebouw loopt. In het onderste en steile deel van het dakschild zijn boven iedere vensteras gekoppelde zesruitsvensters aangebracht. De drie vensterassen in het

terug liggende geveldeel van de voorgevel zijn identiek aan die van het risalerende deel.

Achtergevel

De achtergevel bestrijkt de binnenzijde van de L-vormige plattegrond van het gebouw. Staand op de binnenplaats ziet men geheel links de binnengevel van de korte poot van de L. Deze bestaat in de huidige situatie op de begane grond uit een rechthoekige aanbouw waarin vier eenvoudige achtruitsvensters zijn geplaatst (afb. 14 en 15). Deze zijn niet in houten posten maar in lijsten van bakstenen rollagen gevat. Op de eerste verdieping van de hoofdgevel zijn wederom vier van dergelijke vensters aangebracht. Deze muur ligt terug ten opzichte van de uitbouw. Op die uitbouw is een borstwering geplaatst waardoor het vlakke dak als terras dienst kan doen. Het terras wordt bereikt via de deur rechts.

In het dak zijn drie gekoppelde kruisvensters aangebracht, die vanwege hun grote formaat over de knik van het mansardedak heenlopen en als dakkapellen fungeren. Naast de uitbouw is een eenvoudige doorgang op de begane grond en de eerste verdieping aangebracht, waarvan die op de verdieping toegang geeft tot het dak van de uitbouw. De oorspronkelijke schoorsteen op deze locatie is verwijderd.

De uitbouw, de bakstenen vensteromlijstingen en de doorgangen dateren uit de jaren vijftig toen dit deel van de school verbouwd werd. Hetzelfde geldt voor de kopse kant van de korte poot van de L. Deze bevatte in de oorspronkelijke toestand in zijn geheel geen vensters, maar werd bij de verbouwing voorzien van acht achtruitsvensters verdeeld over de begane grond en eerste verdieping (afb. 14). Het centrale rookkanaal in de vorm van een liseen en de rest van de gevel bleven onaangetast.

In de oksel van de L-vorm staat een drie bouwlagen hoge en rechthoekige uitbouw, die wel uit de oorspronkelijke bouwtijd dateert (afb. 16). Deze is aan een zijde voorzien van één vensteras (afb. 21) en aan de andere zijde van twee assen. Beide zijden zijn op de begane grond en op de eerste verdieping voorzien van gekoppelde kruisvensters en op de tweede verdieping vierruitsvensters. De uitbouw loopt door over ter hoogte van de knik in het dak van de overige bouwdelen. In de oorspronkelijke toestand was dit deel van het dak een terras.

Precies in de hoek van de twee bouwdelen staat de hoge en rechthoekige schoorsteen (afb. 16). Deze markeert de overgang van de korte poot van de L naar de lange. Hier zijn eerst drie identieke vensterassen te vinden, met doorgangen op de begane grond, gekoppelde kruisvensters op de eerste verdieping en gekoppelde vierruitsvensters in het opstaande dakdeel (afb. 16 en 17). De doorgangen zijn opgebouwd uit dubbele glasdeuren, met zij- en bovenlichten. Het is niet bekend in welke mate deze deuren de oorspronkelijke toestand benaderen, maar gezien de functie van speelplaats van het achterliggende terrein zullen hier oorspronkelijk ook doorgangen zijn geweest. In het muurdeel naast de vensterassen bevinden zich met uitzondering van een nooddeur op de

eerste verdieping verder geen doorbrekingen. Dit deel van de achtergevel is ingrijpend veranderd in de loop der tijd. Zo is het aannemelijk dat hier waarschijnlijk een verbindingsgang met het naastgelegen moderne deel van de school is geweest. Onlangs is deze doorbreking met behulp van een betonmuur dichtgezet. In het opstaande dakdeel is een gekoppeld vierruitsvenster aangebracht.

Linkerzijgevel

De linkerzijgevel bestaat uit een centrale brede vensteras, geflankeerd door twee smallere (afb. 8). De centrale as bestaat uit gekoppelde kruisvensters op de eerste en tweede verdieping en een gekoppeld vierruitsvenster in het opstaande dakdeel; de flankerende assen bestaat uit kruisvensters op beide verdiepingen en een vierruitsvensters in het opstaande dakdeel.

Rechterzijgevel

De rechterzijgevel van het gebouw bestaat uit drie afzonderlijke gevelvlakken (afb. 12 en 13). Het meest linkse (zijde voorgevel) bestaat uit twee vensterassen met kruisvensters op de begane grond en eerste verdieping, en een gekoppeld vierruitsvenster in het opstaande dakdeel. Hiernaast bevindt zich een uitbouw als een erker over twee bouwlagen.. Rechts daarvan is een terugliggend bouwdeel te vinden dat het laatste stuk van de lange poot van de L is.

De opzet van de twee laatste geveldelen is bij de verbouwing in de jaren vijftig met uitzondering van het opstaande dakdeel ingrijpend veranderd (afb. 4). De drieledige en erkervormige uitbouw huisvest het trappenhuis en werd voorzien van doorlopende vensters over de twee verdiepingen, dit als aanvullende verlichting van de trappen. Van het laatste en sterk terugspringende geveldeel werden de oorspronkelijke kruisvensters van verschillende formaat vervangen door rechthoekige achtruitsvensters van identieke omvang en opzet. Deze zijn net als in de kopse kant en de binnenzijde van dit bouwdeel gevat in bakstenen lijsten.

Dak

Het dak is een mansardedak waarvan het eerste niveau van de kap als volwaardige verdieping dienst doet (zie ook de beschrijving van de kapconstructie). Per bouwdeel heeft het dak een andere hoogte. De dekking bestaat uit rode rechtsdekkende Hollandse golfpannen, met nokvorsten en eenvoudige bakstenen schoorstenen met loket op de nokhoeken. Kenmerkend voor de Amsterdamse School-stijl zijn de afhangende pannen op het opgaande deel van het dak. Voor venstertypen van de dakkapellen, zie de verschillende gevelbeschrijvingen.

Constructie

Draagconstructie

Het schoolgebouw rust op een betonnen fundering en is opgebouwd uit een betonnen en stalen skeletconstructie met bruingrauw metselwerk in kruisverband met een licht gesneden

voeg (afb. 22). Voor de begane grond en de eerste en tweede verdieping is gebruik gemaakt van betonnen spanten en balken, alsook van bakstenen tussenmuren; de samengestelde balklaag van de tweede verdieping is van hout.

Kapconstructie

De mansardekap is opgebouwd uit gordingen met makelaar en steekschoren die rusten op houten trekbalen. Kenmerkend voor de mansardekap is de verhoogde spantconstructie van de kap, dat wil zeggen dat de trekbal niet de vloer van de zolder (hier een soort vliering) draagt, maar dat de spantbenen rusten op verticale houten posten die vanuit het stenen muurwerk zijn doorgetrokken (afb. 6 en 7). Hierdoor kan de zolder als volwaardige verdieping fungeren en krijgt het dak, bestaande uit steile ondervlakken en licht hellende bovenzijden, de kenmerkende 'geknikte' dakvorm.

Interieur

Van het oorspronkelijk interieur is nagenoeg niets meer over, zeker nu het gebouw nogmaals ingrijpend verbouwd wordt. Er zijn meerdere doorbraken geweest die het inwendige van het gebouw van de meeste van zijn historische waarden (structuur én afwerkingen) hebben beroofd.

Mede gebaseerd op de gangbare opzet van schoolgebouwen uit het interbellum kan deze historische indeling gegeven worden, waarvan restanten zich laten terugvinden. De entree gaf toegang tot een vestibule die weer toegang gaf tot twee uiteenlopende en rechte gangen waaraan de vertrekken (oorspronkelijk: lokalen) gelegen zijn. Op de samenkomst van de gangen ligt nog het trappenhuis, dat aan de buitenzijde is te herkennen aan de erkervormige uitbouw, en enkele kleinere ruimtes. Deze structuur zal zich op de verdieping, gezien de overeenkomende vensterverdeling, hebben herhaald.

3

Waardering

Categorie 1: hoge monumentwaarde; behoud noodzakelijk
Categorie 2: positieve monumentwaarde; behoud wenselijk
Categorie 3: indifferente monumentwaarde; aangepaste
vervanging mogelijk

Externe waardering categorie 1

De voormalige Vakschool voor Meisjes is wat het exterieur betreft een eenvoudig maar representatief voorbeeld van scholenbouw uit het Interbellum, waarvan er in Nederland en ook in Den Helder nog talloze resteren. Helaas resteert van het oorspronkelijke interieur nagenoeg niets.

Wat dit gebouw bijzonder maakt is de prominente situering ten opzichte van het Helderse stadscentrum en van de Indische buurt, met woningbouw uit dezelfde tijd. In dit opzicht is het gebouw een van de meest beeldbepalende van Den Helder. Deze aspecten geven het gebouw een zeer hoge stedenbouwkundige en ensemblewaarde; behoud is vereist.

Interne waardering

Exterieur

Bouwmassa categorie 1 / 2

De bouwmassa is grotendeels oorspronkelijk en dient in deze vorm bewaard te blijven. De aanbouwen en verbouwingen uit de jaren vijftig zijn niet storend, maar te beschouwen als integraal onderdeel. Monumentwaarden hoog en positief; behoud is noodzakelijk.

Gevels categorie 1

De opzet van de verschillende gevels is in grote lijnen oorspronkelijk en dient in deze vorm bewaard te blijven. Met name de entreepartij heeft een hoge monumentwaarde: behoud noodzakelijk.

Constructie

Draagconstructie categorie 1 / 2

De draagconstructie is voorzover bekend oorspronkelijk en dient bewaard te blijven.

Kapconstructie categorie 1 / 2

De kapconstructie is voorzover bekend oorspronkelijk en dient bewaard te blijven.

Interieur categorie 2 / 3

Wat rest van de oorspronkelijke structuur, zoals nog staande delen van muren tussen lokalen en gangen, dient zoveel mogelijk behouden te blijven. Ook het trappenhuis is op de oorspronkelijke plek een element met positieve waardering; behoud is gewenst. Verder is er nog maar weinig beschermenswaardig binnen de voormalige school.

4

Advies

De ingrijpende verbouwingen, waarvan de laatste momenteel nog gaande is, maken het met betrekking tot vooral het interieur moeilijk een bondige uitspraak te doen over de bouwhistorische waarden van De Boeg. Gezien de ontegenzeggelijk stedenbouwkundige waarden van het gebouw en het belang als herkenningbaken voor Den Helder, dient er wel zorgvuldig omgegaan te worden met de bouwmassa en het opvallende gevelbeeld. Een zorgzame behandeling van wat er nog monumentaal te noemen is, zou ook het gevolg moeten zijn van de reeds bestaande status als gemeentelijk monument.

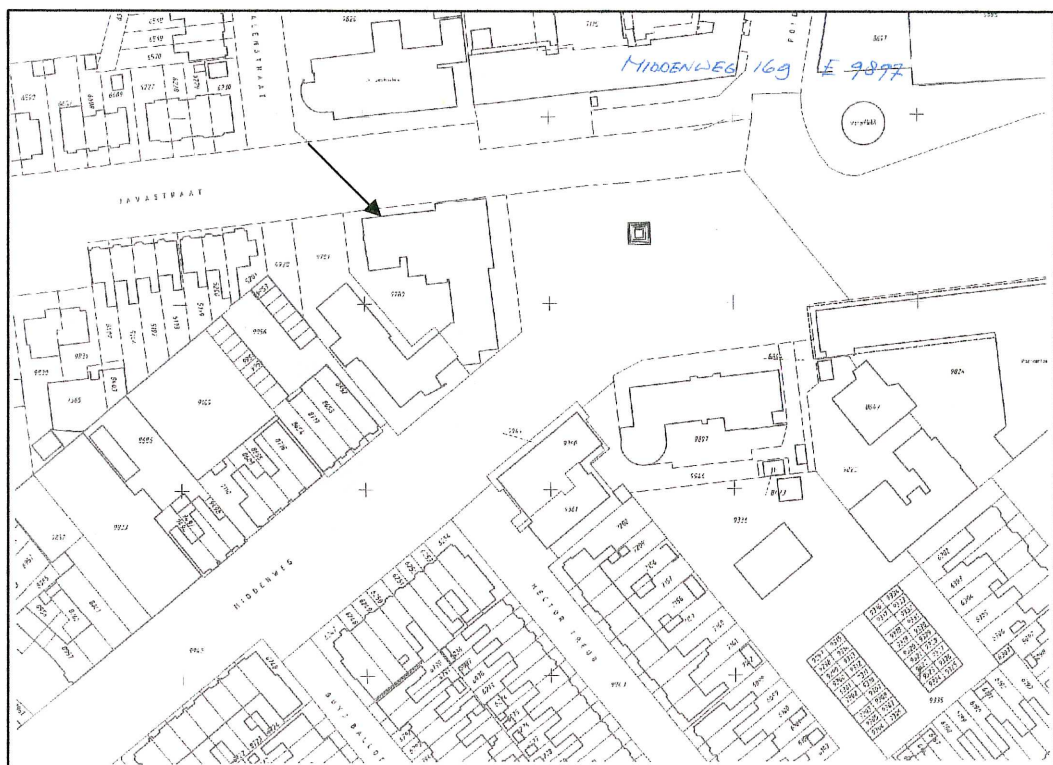
Bij een toekomstige opknapbeurt of restauratie is aandacht voor de volgende zaken gewenst:

- de pijpklampen naast de entree dienen gerepareerd te worden. Hierbij dient rekening gehouden te worden met de vormgeving van de regenpijpen;
- het loket onder enkele van de dakvensters verkeert in slechte staat en dient gerepareerd te worden om verdere schade te voorkomen;
- het houtwerk is op enkele plaatsen reeds aangetast door vocht waarbij houtrot is opgetreden (ook al bij de vernieuwde vensters!). Dit dient zo spoedig mogelijk verholpen te worden.

Afbeeldingen

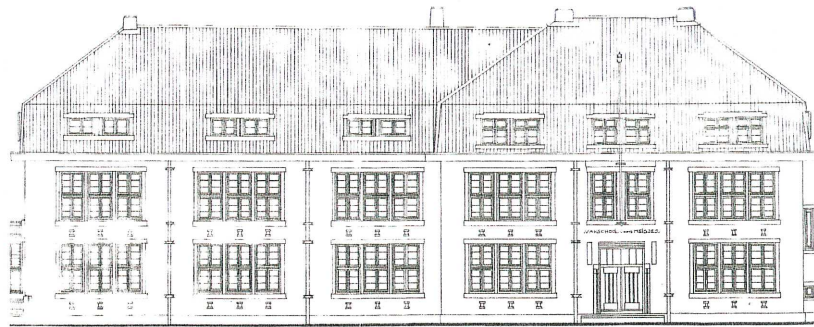
Alle afgebeelde foto's zijn gemaakt door Dröge, Bureau voor Bouwhistorie. Tekeningen zijn digitale bewerkingen van originelen die in het dossier in het archief van Bouwen en wonen van de gemeente Den Helder kunnen worden aangetroffen. De kadastrale situatiewaart hieronder is door de gemeente geleverd.

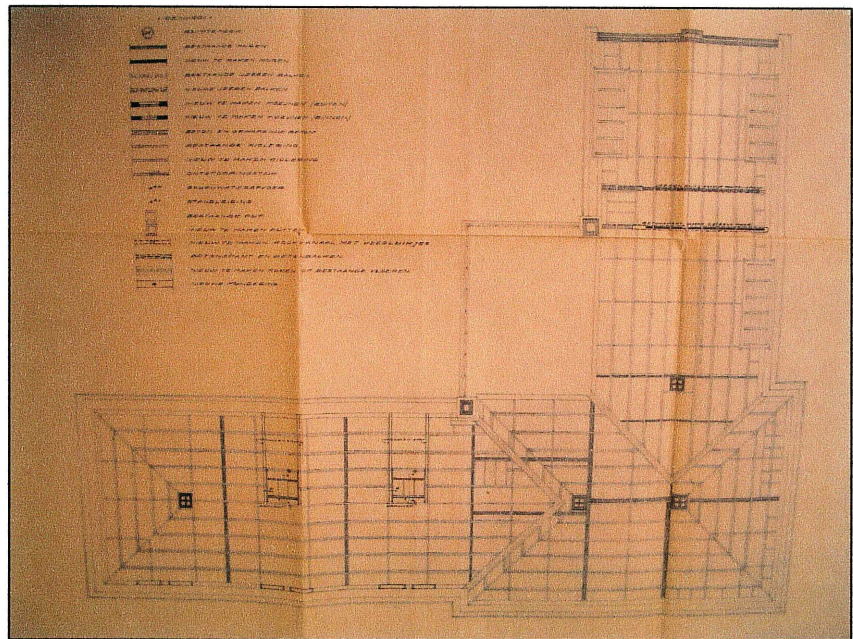
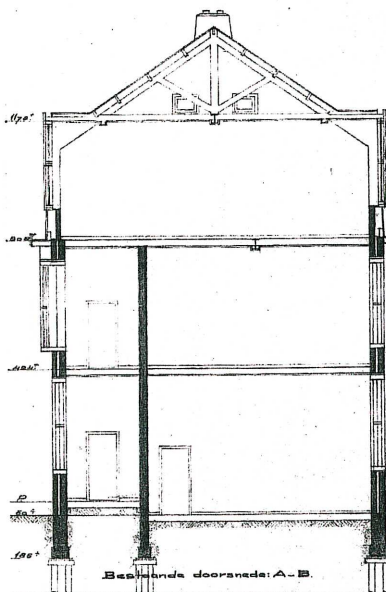
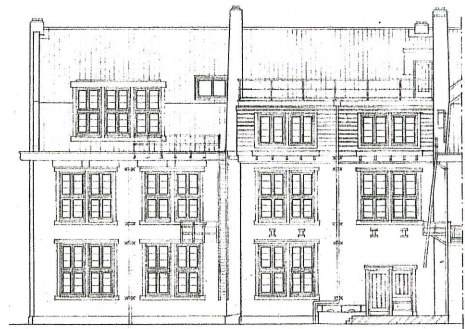

Afb. 1. Historische luchtfoto van de school direct na oplevering omstreeks 1925 (collectie Helderse Historische Vereniging).

Afb. 2. Luchtfoto uit 1959 (collectie Helderse Historische Vereniging).

Bestaande Noord-Gevel

Afb. 3 (boven). Voorgevel, 'bestaande toestand' uit het bestek van 1953.

Afb. 4 (midden, links). Rechtergevel, zoals bestaand in 1953. Vergelijk deze tekening met de huidige toestand (afb. 12 en 13): de oude vensterindeling is in het tegenwoordige metselwerk terug te vinden.

Afb. 5 (midden, rechts). Linkergevel uitbouw achterzijde, 1953.

Afb. 6 (onder, links). Doorsnede uit 1953. De kapconstructie met hangstijl en gordingen is weergegeven, zij het schematisch.

Afb. 7 (onder, rechts). Kappenplan met HWA e.d. uit het bestek van 1953 (revisie). De voorgevel is onder.

Afb. 8 (linksboven). Hoek van voorgevel en linker zijgevel.

Afb. 10 (linksmidden). Entreepartij in de voorgevel.

Afb. 12 (linksonder). Voorste deel van de rechter zijgevel.

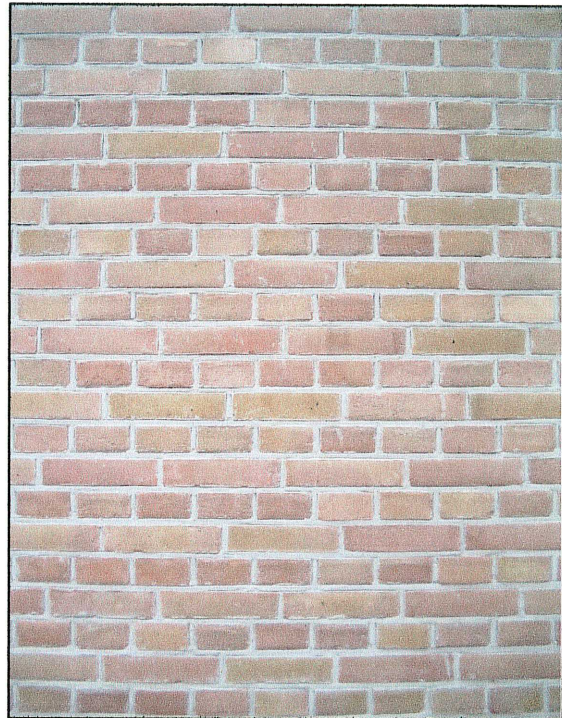
Afb. 9. Hoek van voorgevel en rechter zijgevel.

Afb. 11. Gebakken verlichtingselement. Rechts en links zijn identiek.

Afb. 13. Achterste deel van de zijgevel (gewijzigd in 1953).

Afb. 14 – 20 (van links naar rechts, van boven naar beneden). Rondkijken op de vrijwel ingesloten binnenplaats. Linksboven de topgevel aan de achterzijde van de rechtervleugel. Vanaf daar met de klok mee: de achtervleugel met aanbouw uit 1953, het hoofdvolume uit ca.1925, de vleugels uit de jaren 1970.

Afb. 21 (linksboven). Eén van de vernieuwde vensters van de aan de achterzijde van het hoofdvolume staande uitbouw.

Afb. 22 (rechtsboven). Schone stenen en nieuwe voegen in dezelfde zone.

Afb. 23 (linksonder). Blick in het hoofdvolume van links naar rechts (voorgevel aan de rechterkant), tijdens de renovatie.

Afb. 24. Blick door het hoofdvolume van achteren naar voren.